

РОЗДІЛ 5. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОЇ УЯВИ У ФОРМУВАННІ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

USING CREATIVE IMAGINATION IN THE PROCESS OF SHAPING STUDENTS' MORAL AND SPIRITUAL VALUES

Стаття присвячена опису одного зі способів того, як приблизити величезний духовний скарб людства, яким є Біблія, до дітей, викликати цікавість до нього, бажання вивчати, міркувати над проблемами, які вона підіймає, та як будувати свої смислові орієнтири на її цінностях. Людина пізнає довколишній світ не сумою знань, а їх осмисленням, образами, що народжуються з наявних знань відповідно до прийнятих цінностей. Здатність народжувати образи – уявляти – є суто людською якістю і дає можливість перетворювати й удосконалювати світ, в якому живе людина, але найголовніше те, що вона може змінювати її саму. Уява розширює межі емоційного досвіду людини і тим самим збагачує зміст її духовного життя. Людина, позбавлена уяви, немиче замкнута в тісному колі вузько особистих почуттів. Щоб веселитися чужими веселощами і співчувати чужому горю, потрібно вміти за допомогою уяви перенестися в становище іншої людини, подумки стати на її місце. Справді чуйне ставлення до людей передбачає живу уяву. Такий спосіб світобачення проявляється в здатності не тільки дивитися на світ очима інших людей, а й бачити світ по-справжньому цілісно. У статті проаналізовано творче завдання для учнів 10-11 класів, учасників обласного туру Всеукраїнської олімпіади «Юні знавці Біблії» 2017/2018 навчального року в Запоріжжі. Проведений аналіз демонструє метод творчої уяви, що використовувався в завданні, як ефективний засіб заглиблення учнів у біблійний матеріал, що має величезний духовно-моральний потенціал. Запропоновані питання розбуджують цікавість юнаків і дівчат до вічних цінностей, сприяють їхній рефлексії щодо власних переконань та ціннісних орієнтирів. Рекомендований прийом оживлює біблійну історію, переводячи її з категорії «історичні міфи» до категорії «історія, що стосується особисто мене», відкриваючи неосяжні горизонти щодо формування духовно-моральних цінностей.

Ключові слова: творча уява, формування духовно-моральних цінностей, учнівська молодь, Біблія.

This article focuses on the way how to get the Bible – the humankind's greatest treasure – closer to children, how to generate their interest to study it, to pore at problems raised by it, creating their own conceptual objectives based on the Bible. An individual perceives the world not only by summarizing knowledge, but also by creating the images caused by knowledge in accordance with his or her own values. The ability to generate the images – to imagine – is a uniquely human quality that gives people an opportunity to transform and improve not only the world they live in, but also to change people themselves. Imagination broadens the horizons of an individual's emotional experience enriching his or her spiritual life. An unimaginative one is inevitably locked in a tight circle of his or her own feelings. To enjoy someone else's happiness and to sympathize with someone else in his or her grief, one should be able to show understanding "to walk a mile in someone else's shoes" with imagination. Truly sensitive attitude to people implies vivid imagination. This method of the world-perception is reflected in the ability not only to see the world from someone else's point of view, but also to see the whole picture. The regional tour of All-Ukrainian Olympiad "Young Biblical scholars" was held in 2017-2018 in Zaporizhzhia. In this article the creative tasks for its participants were analyzed. The analysis demonstrates the creative imagination that was used in those tasks as an efficient method of delving into biblical material. This method has a great spiritual and moral potential. All proposed questions spark students' interest on eternal values giving a boost to the reflexing their own beliefs and values. This method revives the Biblical story, moving it from the category "Historical Myths" into the category "The history I am involved in", creating great opportunities in shaping students' moral and spiritual values.

Key words: creative imagination, shaping students' moral and spiritual values, students, the Bible.

УДК 37.015.31:27-23-42(045)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-16-2-24>

Борхович С.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри богослов'я
і гуманітарних дисциплін
Класичного приватного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Попри виникнення безлічі дослідницьких і творчих форм організації навчального процесу, сучасна освіта в більшості випадків зберігає традиційні підходи до організації та здійснення процесу навчання. Але людина пізнає довколишній світ не сумою знань, а їх осмисленням, образами, що народжуються з наявних знань відповідно до прийнятих цінностей. Знання впорядковують, вибудовують образи в систему. Тому освітній процес повинен включати в себе різноманітні методичні

прийоми розвитку особистості. Здатність народжувати образи – уявляти – є суто людською якістю і дає можливість перетворювати й удосконалювати світ, в якому живе людина, але найголовніше – вона може змінювати самого творця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливий інтерес до проблеми творчої уяви виник на межі XIX-XX ст. На цей час припадають перші спроби експериментального дослідження функції уяви (С. Владичко, В. Вундт, Ф. Матвеєва, Е. Мейлан, Л. Міщенко, Т. Рибо). Поступово

аспекти вивчення цієї проблеми все більш розширюються, розробляються методики, що дозволяють експериментальним шляхом дослідити функцію уяви, робляться спроби теоретичного осмислення отриманих даних, розглядаються питання взаємовідношення уяви з іншими пізнавальними процесами.

Робота в цій галузі велася переважно в двох напрямках: з одного боку, вивчався розвиток уяви в онтогенезі (Л. Виготський, І. Батоев, А. Дудецький, О. Д'яченко, Г. Кирилова, А. Петровський, Д. Ельконін та інші), з іншого, – функціональний розвиток даного процесу (О. Ігнат'єв, Е. Ільєнков та інші).

Суттєвий інтерес становлять наукові праці Н. Гордєєвої, яка розглядала питання впливу уяви на науково-дослідницьку діяльність.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На основі ґрунтовного аналізу джерельної бази визначено, що сьогодні питання використання уяви як потужного фактору пізнання посідає особливе місце у науковому педагогічному просторі, натомість проблема використання уяви у формуванні духовно-моральних цінностей в учнівської молоді ще не вивчалася.

Мета статті. Головна мета цієї роботи – визначити науково-педагогічні засади та запропонувати конкретні методичні рекомендації щодо використання творчої уяви у формуванні духовно-моральних цінностей учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу. Науковці з різних позицій розглядають сутність понять «уява» і «творча уява».

Л. Коган і О. Спиркін стверджують, що уява – це психологічна діяльність, яка полягає у створенні уявлень і уявних ситуацій, які ніколи в цілому безпосередньо не сприймалися людиною [1, с. 39].

Я. Коломенський уяву розуміє як спосіб оволодіння людиною сферою можливого майбутнього, що надає її діяльності проєктний характер та мету [2, с. 317].

О. Ігнат'єв розглядає основні ознаки процесу уяви, помічаючи, що вона в тій чи іншій конкретній практичній діяльності полягає в перетворенні і переробці даних сприйняття та іншого матеріалу минулого досвіду, в результаті чого з'являється нове уявлення [5, с. 136].

Експериментальне вивчення творчої уяви стало предметом інтересу психологів з 50-х років минулого століття.

С. Рубінштейн відзначав, що уява і творчість тісно пов'язані між собою, адже уява формується в процесі творчої діяльності. Всі ці види уяви, що формуються і проявляються в різних видах творчої діяльності, складають різновиди вищого рівня – творчої уяви [4, с. 300].

Е. Ільєнков піднімає проблему генетичного зв'язку уяви з специфічно людським сприйняттям предметів. «Вміти бачити ціле раніше його час-

тин, – пише він, – значить вміти бачити його очима іншої людини, очима всіх інших людей, значить в самому акті безпосереднього змісту виступати в якості повноважного представника людського роду. <...> Це своєрідне вміння якраз і втілює у життя ту саму здатність, яка називається уявою, фантазією, ту саму здатність, яка пізніше в мистецтві досягає професійних висот свого розвитку, своєї культури» [3, с. 114].

На думку В. Кудрявцева, справжній механізм уяви – це смислоутворення, яке забезпечує саму можливість перетворення, пізнання і переживання реальності навколишнього світу і власного Я [3, с. 113].

Уява розширює межі емоційного досвіду людини і у такий спосіб збагачує зміст його духовного життя, адже без уяви неможливе багате і різнобічне емоційне життя. Людина, позбавлена уяви, неминуче замкнута в тісному колі вузько особистих почуттів. Щоб веселитися чужим веселощами і співчувати чужому горю, потрібно вміти за допомогою уяви перенестися в становище іншої людини, подумки стати на її місце. Справді чуйне ставлення до людей передбачає живу уяву. Такий спосіб світобачення проявляється не тільки в здатності дивитися на світ очима іншої людини, а ширше – всього людського роду, а отже, бачити світ по-справжньому цілісно [3, с. 114].

З позицій розвитку уяви учнів щодо формування духовно-моральних цінностей було сформульовано творче завдання для учнів 10-11 класів, учасників обласного туру Всеукраїнської олімпіади «Юні знавці Біблії» 2017/2018 навчального року в Запоріжжі. Завдання складалося з двох таких питань: 1) якби у тебе була така можливість, то спостерігачем якої (яких) біблійної події ти б хотів/хотіла бути, чому?; 2) якби у тебе була така можливість, то з ким з біблійних героїв і про що ти б хотів/хотіла поговорити?

Бажання Марії А. – побачити світ ще без людей, тобто світ, в якому немає людських вад, який не заплямований гріхами і війнами, досконалість якого можна було б порівняти з утопією. На думку дівчини, такий досвід кожному пішов би на користь і перевернув би його уявлення про світ, це би дало змогу змінитися самому і змінити світ на краще.

Єлизавета зізнається: «Мені було б дуже цікаво, хвилююче і навіть жахливо разом з сім'єю Ноя бути всередині ковчега, чути і відчувати, як потоки води з гуркотом виривають дерева, перекочують величезні камені». Дівчину приваблюють прості дії – будувати ковчег без будівельних пристосувань, готувати їжу, годувати тварин.

Ілля П. хотів би своїми очима побачити Різдво Христове. Прагнення юнака засноване на бажанні змінити себе як особистість, бути таким, яким хоче бачити його Бог. До нього приєднується Софія, яка б хотіла разом з вівчарями слухати ангельський спів та сказати Марії щось приємне.

Софія Г. бажала би стати свідком воскресіння Лазаря, а Єлизавета Г. – йти разом з жінками-мироносицями до гробу Христа.

Декілька учнів уподібнюються до Хоми, який говорив: «Коли на руках Його знаку відцвяшеного я не побачу, і пальця свого не вкладу до відцвяшеної рани, і своєї руки не вкладу до боку Його, не вірую!» (Ін 20:25). Так, Олег О. зізнається, що бачення власними очима Хресної смерті і Воскресіння Христа допомогло б йому по-новому зрозуміти сенс Жертви Ісуса Христа, назавжди би змінило все життя і його сенс. Своє прагнення юнак аргументує також бажанням побачити «любов щирю, любов, яка все прощає, жертовну, нескінченну», відчутти душевне тепло, близькість, доброту.

Ілля А. хотів би ходити поруч з Христом, бачити ті чудеса, які Він творив, а головне – слухати ті слова, від яких заспокоюється душа і радіє серце.

Бажання Софії – поїсти з Христом хоча б одну рибку, почути з Його вуст притчу та розділити зі Спасителем Його спокуси у пустелі. Дівчина зізнається: «Якби я захворіла б у ті часи, я б ніколи не пішла до лікаря. Я пішла б до Ісуса і стала б здоровою».

Марія хоче побачити Христа, бо їй здається, що Він зовсім не такий, яким Його зображують на іконах. Дівчина бажає дізнатися від Нього, що їй потрібно змінити в собі, щоб стати подібною до Христа. Її цікавить, як Ісус Христос знаходить в собі сили прощати, як Він може так сильно любити.

Глибшими виявляються думки Михайла О.: «Я б розпитав про Його [Христа] земне життя, про те, як Йому було жити серед людей. Спитав би про істини, які не можу зрозуміти. Раз і назавжди визначився би з суперечливими питаннями різних доктрин». Юнак, напевно, цікавиться музикою, бо хотів би дізнатися, які пісні прославлення подобаються Христові, які пісні співають янголи на небі.

Цікавими виявляються роздуми Захара, який виділяє віру в Бога як головну рису, що притаманна усім біблійним героям. «Адже праведник, – пише хлопець, – це не той, хто не падає, це той, хто, падаючи, все одно підіймається і прагне ширяти в небі, наче орел». Думки юнака поділяє Валентина, яка підкреслює, що від кожного біблійного героя можна чомусь навчитись, про щось цікаве спитати, але найголовніше – це зрозуміти, звідки вони брали таку міцну віру і що їм в цьому допомагало.

Продовжуючи свої міркування, Захар приходить до найголовнішого: «Нам подобається ті чи інші біблійні герої, <...> тому що нас об'єднує наша неідеальність». Саме ця неідеальність (гріховність), розуміння своєї слабкості, віра в нескінченне милосердя Бога приваблює юнаків і дівчат в біблійних героях. Вони є для молоді прикладами безсумнівної віри в Божу любов у бурхливому життєвому морі пристрастей й спокус.

На наш погляд, саме тому учні особливо виділяють історію Йова, у якого з Божого припущення

було відібрано все: здоров'я, сім'я, багатство, але він не ставить під сумнів Божу благодать: «Я вийшов нагий із утроби матері своєї, і нагий повернувся туди, в землю! Господь дав, і Господь узяв. <...> Нехай буде благословенне Господнє ім'я!» (Йов 1:21).

Цього героя згадує Діана, яка хоче подякувати йому за гарний приклад. Дівчина говорить: «Ми з ним такі схожі».

Приготував для нього питання і Захар: «Йов, брат, як ти після всього того не засумнівався у Бозі?». На Йова хоче бути схожою Альона. Дівчина сповнена впевненості, що, якщо вона буде вірною єдиному Богу, у майбутньому зустрінеться з Йовом та запитає у нього: «Брате, що допомогло тобі триматися стійкої позиції у ті лихі часи?».

У юнацьких роздумах про зустріч з біблійним героєм часто з'являється псалмоспівець Давид, який залишив нам взірць покаєнної молитви – 50-й псалом. Знайшовши в собі сили піднятися з прірви тяжких гріхів, ізраїльський цар щирим серцем з великою надією благає: «Помилуй мене, Боже, з великої милости Твоєї, з великого милосердя Свого загладь беззаконня мої! <...> Дай почути мені втіху й радість, і радітимуть кісті, що Ти покрушив» (Пс 50:1,8).

«Я відразу полюбив Давида, його псалми, – пише Захар, – бо наші історії схожі стосовно любові до Бога та Його прославлення. <...> Я теж складаю і співаю Богу пісні. <...> І що б я в нього запитав? Нічого. Я просто хотів би разом з ним прославляти піснями й танцями Бога. А якби щось запитав, то які у вас там на небесах пісні грають – блюз, джаз чи поп?»

До Захара приєднується Данило, який би теж хотів зустрітись з Давидом, дізнатися його почуття, коли він йшов проти велетня Голіафа та переховувався від Саула. Мрія юнака – побачити той час, коли можна буде, сидячи біля вогнища, грати красиву музику, співати та спілкуватися, прославляючи Бога.

Симпатизує Давидові і Валентина. Дівчина хотіла би запитати псалмоспівця про його плани на майбутнє, її цікавить, чи подобалося йому пасти овець і скількох левів він забив, як він відреагував на те, що Самуїл помазав його на царство, а найголовніше – які відносини у нього були з Богом.

Бунтарський характер юнацького віку приваблює історія Іони як гарний приклад того, що буде, якщо не послухати Бога (Захар). Юнак визнає, що він вчинив би так само, бо «теж забоявся б йти у розбійницьке місто». Юнакові притаманне почуття гумору, бо його питання до Іони таке: «Як воно там у киті, слизько ходити чи нормально?».

Валентину дуже вразила поведінка Яіра, бо, незважаючи на своє положення начальника синагоги, заради доньки він був готовий прийняти Христа як Бога. Дівчина зізнається, що їй дуже цікаво дізнатися про почуття цього чоловіка. Як він наважився піти до Ісуса за допомогою?

Чи не боявся він осуду з боку народу та фарисеїв, оскільки був начальником синагоги? Чи була його жінка за те, щоб Ісус допоміг, або була проти? Як Яір ставився до Ісуса і пліток, що снували навколо Нього? Як ця подія [зцілення доньки] вплинула на його подальше життя? Можливо, він став одним із Сімдесяти учнів Христа або став Його таємним послідовником. Чи повідав Яір іншим людям про це чудо в його житті?

Цікавить учнівську молодь і тема відносин між рідними людьми, можливість братських задрощів і зрад та їх наслідків, що виявилися в історії Йосипа. Так, Георгій хотів би дізнатися, як Йосип зміг пробачити братів, що зрадили його, як він, незважаючи на усілякі труднощі, залишився доброю і чуйною людиною.

Богдана хвилює історія Якова, який вчинив дуже підло зі своїм братом. Бажання юнака – поставити йому таке питання: «Чи можна було вчинити по-іншому?». Проводячи паралелі із сучасністю, Богдан доходить невтішного висновку, що навряд сім'я з'єдналася б, якби подібне із Ісавом та Яковом сталося зараз».

Звичайно, юнацької уваги не оминає мудрість Соломона. Так, Єлизавета зізнається, що її зачаровують його вчинки. За словами Карини, він осягнув своїм людським розумом великі таємниці життя. Питання дівчини демонструють її зрілість як особистості, увагу до вічних питань про сенс життя людини: «Якщо життя – це суєта суєт, то що тоді робити? Пити вино й розважатися? Проте це теж суєта. Спостерігати, як минає життя? Проте це безглуздо. Робити свою справу, не обмірковуючи нічого? Тоді в чому сенс?». Дівчина наполегливо намагається відшукати відповіді на свої запитання: «Як можна стати смиренним і мудрим? І чи є у цьому сенс, якщо у мудрості лише печаль і скорбота, з відкриттям кожної нової таємниці життя з'являється бажання ще глибше зануритися в істину?».

Юнаки та дівчата розуміють, що, незважаючи на те, що Соломон був великим мудрецем усіх часів та народів, якому не було рівних у мудрості ні до нього, ні після (Карина), він був такою ж людиною, як і ми, адже навіть маючи таку надмірну мудрість, він починав поклонятися ідолам (також Карина). Валентині цікаво, як йому жилося з такою величезною кількістю жінок, чи мав він якісь почуття до них в серці, можливо, просто вони подобалися його очам.

Жіночу тему підхоплює Марія, яка розуміє, що раніше була інша культура й інший менталітет, але вона хотіла би запитати у Сари, дружини Авраама: «Як вона змогла дати свою рабню-єгиптянку чоловікові, щоб та народила йому дитину, чи не було в неї відчуття ревності?».

Єлизавета захоплюється сміливістю Шадреха, Мешаха та Авед-Неґо, які є для дівчини яскравими прикладами відданості та вірності Богу.

Її бажання – дізнатися, що почували ці хлопці, коли їх кидали у вогненну піч.

Владислава має бажання поспілкуватися з 12 апостолами, дізнатися, як бути обраним Самим Господом. Дівчина запитала б саме у Петра, чому він відрікся від Христа, бо для неї думки інших на цю тему не мають ніякого значення.

Валентину турбує, як апостол Лука став лікарем, де він навчався, чи багатьом допоміг. Вона б запитала: «Яке чудо, створене Ісусом Христом, вразило його найбільше? Що саме надихнуло написати Євангеліє? Чи знав він, що так багато людей будуть його читати?».

Цікавість в учасників олімпіади викликає апостол Іоанн та його найзагадковіша книга «Одкровення». «Я би дуже не хотіла побачити увесь цей жах», – зізнається Марія. А ось Валентина поговорила б з ним про речі, про які він не написав у цій книзі, але які він бачив у видіннях. Дівчині цікаво, як спочатку він поставився до того, що Бог відкрив йому частину цієї великої таємниці. Вона б запитала: «Яка ознака останнього часу вразила його найбільше? Чи бачить він в нашому часі якісь схожі ознаки?».

Деяких учасників олімпіади турбують серйозні богословські питання. Так, Захар бажає поставити Ісусу Христу питання, на які навіть у богословів немає однозначних відповідей: «Чому Іуда все одно Тебе зрадив? Я розумію, що так треба, але чому?» Останнє питання до Бога хлопець формулює так: «Боже, Ти триєдиний Бог, але в моїй голові не вкладається це, я просто вірю, але дуже цікаво дізнатися».

На жаль, в учасників олімпіади спостерігається бажання підтвердження своєї віри баченням на власні очі та дотиком власними руками до біблійної історії. Їхня віра потребує підкріплення. Втіхою є для нас слова Карини: «Христос не є біблійним героєм, Він – Бог, і я маю можливість спілкування з Ним кожної хвилини життя на будь-яку тему». Саме для таких, як ця дівчина, звучать слова Христа: «Блаженні, що не бачили й увірували!» (Ін 20:29).

Висновки. Отже, проведений аналіз демонструє метод творчої уяви як ефективний засіб заглиблення учнів у біблійний матеріал, що має величезний духовно-моральний потенціал. Запропоновані питання для спілкування з біблійним героєм розбуджують цікавість юнаків і дівчат до вічних цінностей, сприяють їхній рефлексії щодо власних переконань та ціннісних орієнтирів. Рекомендований прийом оживлює біблійну історію, переводячи її з категорії «історичні міфи» до категорії «історія, що стосується особисто мене», відкриваючи неосяжні горизонти щодо формування духовно-моральних цінностей.

На наш погляд, запропонований методичний напрям потребує подальшого розвитку.

Роз'яснюючи біблійний матеріал, вчитель може звертати увагу на деталі побуту, одягу, житла, традицій того часу, що дасть можливість сприймати матеріал як той, що реально відбувався у часі, а біблійних героїв як справжніх історичних людей зі своїми чеснотами й недоліками.

Ознайомлюючи учнів з життям будь-якого біблійного героя, буде доцільно зосередитися на тому, чим корисна саме учневі може бути ця історія, чи хотів би він ближче познайомитися з цією людиною, як би цей біблійний персонаж поведив себе сьогодні тощо.

У своєму педагогічному арсеналі ми маємо багатющу духовну скарбницю – Біблію. Задача педагога – шукати спосіб, як приблизити цей скарб до дітей, викликати цікавість до нього та бажання

прийняти його в свою душу. І запропонований у статті метод саме один з таких.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дудецкий А.Я. Теоретические вопросы воображения и творчества. Смоленск, 1974. 153 с.
2. Маклаков А.Г. Общая психология. Москва : Знание, 2005. 592 с.
3. Киселёва С.Л. Воображение как универсальная способность человека. *Вестник ПСТГУ. Серия IV. «Педагогика и психология»*. 2015. № 4 (39). С. 108-117.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург, 2007. 713 с.
5. Скоробогатов В.А., Коновалова Л.И. Феномен воображения. *Философия для педагогики и психологии*. Москва : Союз, 2002. 356 с.